

# مفاهیم حقوق شهروندی از نظر فارابی

دکتر علی رفیعی

مدرس دانشگاه و وکیل پایه یک دادگستری

فاطمه عاشوری

مدرس دانشگاه و کارشناس ارشد فلسفه اسلامی

|                     |                                                                         |
|---------------------|-------------------------------------------------------------------------|
| سرشناسه             | : رفیعی، علی، ۱۳۴۷ -                                                    |
| عنوان و نام پدیدآور | : مفاهیم حقوق شهروندی از نظر فارابی / علی رفیعی، فاطمه عاشوری.          |
| مشخصات نشر          | : تهران : فکرسازان، ۱۳۹۵.                                               |
| مشخصات ظاهری        | : ۱۶۰ص.                                                                 |
| شابک                | : 978-600-7560-49-5                                                     |
| وضعیت فهرست نویسی   | : فیبا                                                                  |
| موضوع               | : فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰؟ - ۳۳۹ق. -- دیدگاه درباره حقوق مدنی         |
| موضوع               | : -- Views on civil , Muhammad ibn MuhammadFarabi rights                |
| موضوع               | : فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰؟ - ۳۳۹ق. -- سرگذشتنامه                      |
| موضوع               | : -- Biography, Muhammad ibn MuhammadFarabi                             |
| موضوع               | : فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰؟ - ۳۳۹ق. -- نظریه‌های سیاسی و اجتماعی       |
| موضوع               | : فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰؟ - ۳۳۹ق. -- دیدگاه درباره مردم (حقوق اساسی) |
| موضوع               | : -- Views on people , Muhammad ibn MuhammadFarabi (constitutional law) |
| موضوع               | : مردم (حقوق اساسی) -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام                          |
| موضوع               | : People (Constitutional law) -- Religious aspects -- Islam             |
| شناسه افزوده        | : عاشوری، فاطمه، ۱۳۴۲ -                                                 |
| رده بندی کنگره      | : BBP ۲۹۰/۷۱۰                                                           |
| رده بندی دیویی      | : ۱۸۹/۱                                                                 |
| شماره کتابشناسی ملی | : ۴۵۱۱۵۷۹                                                               |

|              |                                     |
|--------------|-------------------------------------|
| ناشر:        | انتشارات فکرسازان                   |
| نام کتاب:    | «مفاهیم حقوق شهروندی از نظر فارابی» |
| تعداد صفحه:  | ۱۶۰ صفحه                            |
| قطع:         | رقعی                                |
| سال انتشار:  | ۱۳۹۵                                |
| نوبت انتشار: | اول                                 |
| تیراژ:       | ۱۰۰۰ نسخه                           |
| قیمت:        | ۹۰۰۰ تومان                          |
| شابک:        | ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۶۰-۴۹-۵                   |

دفتر مرکزی انتشارات: تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان شهید وحید نظری،  
کوچه شهید قدیری، پلاک ۲۲، واحد ۴، تلفن: ۶۶۴۸۹۳۹۶، ۶۶۴۹۶۰۷۶۰-۲۱.

## فهرست مطالب

|                                                                        |    |
|------------------------------------------------------------------------|----|
| فصل اول: زندگی و آثار فارابی                                           | ۱۹ |
| مختصری از زندگی نامه فارابی                                            | ۱۹ |
| فصل دوم: فلسفه فارابی و تاثیر آن در اندیشه‌های اجتماعی غرب             | ۲۹ |
| تأثیر اندیشه فارابی در نظریات دانشمندان غربی                           | ۲۹ |
| تأثیر اندیشه اجتماعی فارابی در نظریات فیلسوفان مسلمان پس از خود        | ۳۵ |
| فصل سوم: روش‌شناسی در فلسفه فارابی                                     | ۳۷ |
| ارزش‌های اخلاقی                                                        | ۳۸ |
| اخلاق و جای قانون                                                      | ۳۹ |
| فصل چهارم: مباحثات اجتماعی فارابی                                      | ۴۱ |
| فلسفه سیاسی - مدنیت فارابی                                             | ۴۲ |
| مبانی فلسفه سیاسی فارابی                                               | ۴۴ |
| فلسفه اجتماعی فارابی                                                   | ۴۸ |
| نهاد حکومتی در فلسفه فارابی                                            | ۵۱ |
| فصل پنجم: اساس قانون‌مداری در فلسفه فارابی                             | ۵۳ |
| مفهوم جامعه و عدالت در فلسفه اسلامی                                    | ۵۳ |
| جامعه                                                                  | ۵۳ |
| عدالت                                                                  | ۵۸ |
| مفهوم عدالت از نظر برخی فلاسفه اسلامی                                  | ۵۹ |
| تعاریف عدالت از منظر فارابی                                            | ۶۱ |
| ۱- عدالت، خصیصه ماهوی نظم حاکم در کائنات                               | ۶۱ |
| ۲- عدالت به معنای تناسب اهلیت و شایستگی‌ها و استعدادها و رعایت         |    |
| استحقاق‌ها و سلسله مراتب                                               | ۶۲ |
| ۳- عدالت، به معنای فضیلت و ملکه اخلاقی در فرد برای عمل به فضایل اخلاقی |    |
| نسبت به دیگران                                                         | ۶۵ |
| ۴- عدالت و نظریه اعتدال و ملکات متوسطه عدالت از نظر فارابی             | ۶۶ |

- ۵- عدالت، به معنای تقسیم مساوی خیرات مشترک عمومی..... ۶۷
- ۶- عدالت، هدف قوانین مدینه..... ۶۹
- ۷- عدالت روح جامعه است..... ۷۱
- فصل ششم: ساختار نظام مدنی در فلسفه فارابی..... ۷۳
- نوع حکومت در اندیشه فارابی..... ۷۴
- هدایت و رهبری جامعه..... ۷۷
- فصل هفتم: ضرورت تشکیل حیات مدنی و قانون‌مداری در آن..... ۸۵
- عادت مدنی در اندیشه فارابی..... ۸۹
- کمال هدف تربیت..... ۹۰
- سعادت و نیت..... ۹۳
- ضرورت وجود قانون در حیات مدنی..... ۹۵
- حقوق شهروندی - نظر فلسفه فارابی..... ۹۷
- حفاظت از حقوق شهروندان..... ۹۸
- شناخت عدالت..... ۹۸
- شناخت حقوق شهروندان..... ۱۰۲
- ۱- حقوق اقتصادی و مالی..... ۱۰۳
- ۲- حقوق بهزیستی و برخورداری از سلامت روحی و جسمی..... ۱۰۴
- ۳- حقوق مربوط به شخصیت و کرامت و آزادی..... ۱۰۵
- ۴- حقوق مربوط به جایگاه و مرتبه اجتماعی و شایسته..... ۱۰۵
- حفاظت از حقوق شهروندان..... ۱۰۶
- شناخت اوضاع و احوال جامعه..... ۱۰۶
- اقسام جامعه از منظر فارابی..... ۱۰۸
- جوامع غیرفاضله..... ۱۱۲
- جامعه جاهله..... ۱۱۲
- الف) جامعه ضروریه..... ۱۱۴
- ب) جامعه بداله..... ۱۱۵
- ج) جامعه خستیه..... ۱۱۵
- د) جامعه کرامت..... ۱۱۶
- ه) جامعه تعلیه..... ۱۱۷

|                                                                  |                                                                      |
|------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------|
| ۱۱۸                                                              | جامعه حریت (جماعیه).....                                             |
| ۱۱۹                                                              | جامعه فاسقه.....                                                     |
| ۱۲۰                                                              | جامعه ضالّه.....                                                     |
| ۱۲۱                                                              | جامعه مبتدله یا متبدله.....                                          |
| ۱۲۱                                                              | جامعه نخبگان.....                                                    |
| فصل هشتم: نقش خانواده و حقوق آن در اندیشه فارابی و دیگر فیلسوفان |                                                                      |
| ۱۲۵                                                              | اسلامی.....                                                          |
| ۱۲۵                                                              | بایگاه خانواده در جامعه.....                                         |
| ۱۳۰                                                              | من بر خور داری جامعه از تعلیم و تربیت.....                           |
| ۱۳۲                                                              | روش آموزش.....                                                       |
| ۱۳۳                                                              | دانش آموز تربیت او.....                                              |
| ۱۳۴                                                              | تفاوت های فنی دانش آموزان.....                                       |
| ۱۳۴                                                              | توجه به علاقه انگیزه و تربیت دانش آموزان.....                        |
| ۱۳۷                                                              | فصل نهم: جایگاه تربیت اخلاقی در اندیشه فارابی به عنوان اصل قانونمندی |
| ۱۳۸                                                              | فضیلت.....                                                           |
| ۱۳۹                                                              | فضایل نظری.....                                                      |
| ۱۳۹                                                              | فضایل فکری.....                                                      |
| ۱۳۹                                                              | فضایل اخلاقی.....                                                    |
| ۱۳۹                                                              | فضایل عملی.....                                                      |
| ۱۴۰                                                              | اهداف تربیت از دیدگاه فارابی.....                                    |
| ۱۴۰                                                              | ۱- اهداف غایی.....                                                   |
| ۱۴۱                                                              | ۲- اهداف واسطی.....                                                  |
| ۱۴۴                                                              | اصول و روش های تربیت.....                                            |
| ۱۴۴                                                              | اصل اول: استمرار در تغییر اخلاق و رفتار.....                         |
| ۱۴۵                                                              | اصل دوم: تدریجی نمودن پرورش اخلاقی.....                              |
| ۱۴۶                                                              | الف. سیر کمالی تکالیف.....                                           |
| ۱۴۶                                                              | ب. تمرین و عادت.....                                                 |
| ۱۴۸                                                              | اصل سوم: تحول در نگرش.....                                           |
| ۱۴۸                                                              | الف. تصحیح معیارهای ارزشی.....                                       |

- ب. توجه به امتحان الهی ..... ۱۴۹
- اصل چهارم: عدالت ورزی ..... ۱۴۹
- الف- رعایت تفاوت‌های فردی: ..... ۱۴۹
- ب- واگذاری تکلیف در حد توان فرد ..... ۱۵۰
- ج- تنبیه و تشویق متناسب با عمل ..... ۱۵۰
- اصل پنجم: بالندگی عقلانی ..... ۱۵۱
- الف- تهذیب نفس ..... ۱۵۱
- ب- ترغیب به حکمت آموزی: ..... ۱۵۲
- اصل ششم: تحول در موقعیت اجتماعی ..... ۱۵۲
- الف- امر به معروف و نهی از منکر یا پیش‌گیری ..... ۱۵۳
- ب- تغیر موقعیت اخلاقی ..... ۱۵۳
- ج- معرفی امور اخلاقی ..... ۱۵۴
- اشاره به برخی لغات و اصطلاحات ..... ۱۵۵
- فهرست منابع ..... ۱۸۸

## ❖ سخنی کوتاه از مؤلفان ❖

به نام خداوند جان و خرد      کزین برتر اندیشه بر نگذرد

در پرتو دین اسلام و تمایزات درخشان آن دانشمندان اسلامی توانسته‌اند در صحنه‌ای مختلف با استعدادها و تلاش‌های خود دستاوردهای ارزنده‌ای به پنهان عرضه نمایند و سبب به وجود آمدن تمدن‌های بزرگی گردند. فارابی از جمله این اندیشمندان است که با استعداد خلاق خود توانست فلسفه و دین را در هم آمیزد و معنویت را با جوهر عقلانیت در جایگاهی والا نمایان سازد.

کتاب حاضر گوشه‌ای از تفکر عقلی و فلسفی فارابی را در زمینه حیات اجتماعی بشر و نحوه اجرای قانون و عدالت در آن بیان می‌دارد که امید است مورد توجه خوانندگان گرامی قرار گیرد.

با تقدیم به خرد ورزان و دوست داران دانش؛

|                               |                                   |
|-------------------------------|-----------------------------------|
| اسرار وجود خام و ناپخته بماند | وان گرسنه‌ای شریف ناسفته بماند    |
| هرکس به دلیل عقل چیزی برگفت   | وان نکته که اصل برین ناگفته بماند |

فارابی

علی رفیعی - فاطمه عاشوری